

УДК 334.716:334.724(477)

МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПРОБЛЕМИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Кочетков В.В.

У статті розглянуто деякі аспекти сучасного стану підприємництва в Україні у порівнянні з розвинутими країнами світу; визначені актуальні проблеми подальшого розвитку малого бізнесу, його роль і потенційні можливості у подоланні кризових явищ в економіці держави; окреслена необхідність істотного покращення державної регуляторної політики у сфері підприємництва, нагальні потреби підвищення якості управління бізнесовими структурами.

Одним із можливих шляхів досягнення позитивних зрушень в економіці України в умовах світової фінансової та економічної кризи є формування сприятливого підприємницького середовища, забезпечення умов для розвитку всіх форм малого та середнього бізнесу на базі удосконалення системи регуляторної політики, забезпечення всебічної державної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності, надання їм допомоги в оволодінні навичками організації, здійснення та управління бізнесом.

Доцільність такого підходу впливає із загальновизнаного розуміння тих важливих функцій, які виконує малий і середній бізнес в економіці держави. До таких зазвичай відносять – сприяння становленню конкурентного середовища; забезпечення необхідної гнучкості структури економічної системи; здійснення істотного впливу на зростання ефективності економічної діяльності завдяки економії та раціональному використанню всіх видів ресурсів, запровадженню новацій; забезпечення зайнятості значної кількості населення; сприяння формуванню середнього класу, а у більш широкому контексті – нового типу суспільної життєдіяльності, підвищення економічної культури громадян тощо [1, С. 18-19; 2, С. 131]. Для країн, що знаходяться на шляху розбудови ринкової економічної системи, значення малого та середнього бізнесу є ще більш вагомим. Це пояснюється тим, що позитивний розвиток таких форм бізнесової активності відіграє істотну роль у виникненні та подальшому розвитку приватного сектору, відродженні національних економік на сучасних ринкових засадах, а при досягненні певної критичної маси підприємництва здатне стати основним джерелом політичної підтримки ринкових реформ, стабілізації соціально-економічної ситуації, необоротності та подальшого розвитку процесів демократизації, підтримки формування режиму законності як способу життєдіяльності

країни тощо. І навпаки, як стверджують фахівці світового рівня, якщо частка малих підприємств у перехідній економіці не досягає 40 % (а саме такий стан має місце в сучасній Україні), то вже саме це свідчить не тільки про відсутність або частковість економічних реформ, а й визнається прямою перешкодою до їх здійснення, оскільки слабкий малий бізнес гасить реформаційну мотивацію, а сильний – створює її [3, С. 5].

Малий та середній бізнес цікавий також тим, що в умовах дестабілізації економіки, обмежених фінансових ресурсів саме суб'єкти підприємництва, які не потребують значних стартових інвестицій, спроможні за певної підтримки (а нерідко навіть простого невтручання) з боку держави найшвидше і найефективніше розв'язувати проблеми кризової економіки, стимулювати розвиток конкуренції та сприяти економічному зростанню [4, С. 139]. Місце і роль малого та середнього бізнесу в регіональній економіці визначається і такими його особливостями, як здатність: 1) сприяти розширенню внутрішнього ринку, розвитку виробництва товарів і послуг; прискорювати оборотність капіталу; 2) стримувати темпи інфляції, стабілізувати показники внутрішнього і зовнішнього боргу, балансу бюджету і платіжного балансу; 3) забезпечувати реалізацію факторних переваг регіону; 4) стимулювати розвиток людського капіталу як основного чинника сучасної економіки, у т. ч. інтелектуального і підприємницького потенціалу регіону; 5) активізувати інвестиційні процеси, надавати їм інноваційної спрямованості, забезпечувати оптимальну зміну пропорцій структури регіональної економіки, сприяти збільшенню її конкурентоспроможності; 6) забезпечувати поширення соціального ефекту від економічного зростання у вигляді підвищення реальних доходів та купівельної спроможності населення, посилення соціального захисту, покращення якості життя громади в цілому [1, С. 43-44].

За відсутності єдиних критеріїв віднесення тих чи інших економічних суб'єктів до категорії малого бізнесу у різних державах світу (у США та Чехії, наприклад, такими вважаються фірми з кількістю працюючих до 500 осіб; у Японії – до 300; у Великобританії, Німеччині, країнах ЄС, Польщі – до 250; в Україні та Росії – до 50), традиційно відзначається надзвичайно вагомий внесок даних форм бізнесової діяльності в економіку розвинутих країн [2, С. 132]. Останній визначається як суто кількісними параметрами, так і інтегрованими показниками, одним з яких є частка малого та середнього бізнесу у ВВП та ВНП держави.

За даними сучасних дослідників, на початку XXI століття у світі нараховувалося понад 40 млн приватних фірм, серед яких у США, Канаді, Японії, Німеччині, Франції, Італії, Великобританії кількість суб'єктів малого і середнього бізнесу складала близько 99 % [5, С. 5]. В середньому

у загальнодержавній структурі економіки розвинутих країн частка суб'єктів підприємництва сягає 60-80 %, забезпечує зайнятість 50-70 % працездатного населення, генерує понад 50 % доданої вартості [1, С. 25; 3, С. 4]. Інтегровані показники за всієї різноманітності оцінок також свідчать про значну роль малого бізнесу у ВВП та ВНП держав світу. Зокрема, внесок малого бізнесу у виробництво ВВП у промислово розвинутих країнах складає 50 - 80 %, у т. ч. у США – до 80 %, у країнах ЄС – в середньому до 70 %, у Японії – 55 % [3, С. 4; 4, С. 139]. Частка малого підприємництва у виробництві ВНП оцінюється по-різному – від 20 до 80 % (зокрема у США – 40-50 % ВНП приватного сектора), але найчастіше у розвинутих країнах світу коливається в межах 40-60 %, досягаючи максимуму в окремих державах Південно-Східної Азії, у яких такими фірмами забезпечується не тільки виробництво товарів народного споживання, а й сучасної наукомістської продукції [2, С. 128]. У США малі та середні фірми також генерують майже 55 % інновацій, що в перерахунку на одного працівника дає вдвічі більший показник, ніж у секторі великих компаній [5, С. 5].

На жаль, всі параметри розвитку малого бізнесу в Україні свідчать про те, що він значно відстає від показників розвинутих держав, більш того, за галузевою структурою тяжіє до сфер зі швидким обігом капіталу, насамперед, торгівлі та сфери послуг, де у 2007 р. було зосереджено понад двох третин малих підприємств [5, С. 21; 6, С. 21]. За даними Держкомстату України, у 2007 р. в Україні налічувалося 2576,5 тис. суб'єктів малого підприємництва, серед яких 86,1 % склали фізичні особи-підприємці, а власне малі підприємства – всього 13,9 % [7]. При цьому протягом 1998-2004 р. р. спостерігалася негативна динаміка щодо кількісних показників розвитку малих підприємств – зниження темпів їх зростання з 27,3 % до 3,9 %, а також зменшення показника середньої кількості найманих працівників на таких підприємствах – з 8,9 до 5 осіб. За стандартами ЄС це означає, що в Україні переважно розвивається мікро-підприємництво, а відтак соціальна роль малого бізнесу залишається надзвичайно низькою [5, С. 18].

Характерною ознакою вітчизняного підприємництва є не тільки недостатня орієнтація його суб'єктів на промислове виробництво та впровадження інноваційних технологій, а й істотні відмінності за цими параметрами у регіонах України.

Чисельні проблеми малого бізнесу в Україні свідчать про загальну недосконалість державної регуляторної політики у сфері підприємництва, відсутність підтримки відповідних господарюючих суб'єктів. Вітчизняні науковці вимушені констатувати, що за наявності значної кількості програм, єдиної державної концепції і стратегії розвитку підприємництва в Україні в цілому поки що не існує, що, зокрема підтверджується

окремими багато в чому непослідовними, діями і рішеннями владних структур всіх рівнів щодо бізнесу. Цілком зрозуміло, що такий стан не тільки не сприяє подальшому розвитку підприємництва, використанню його потенційних можливостей у подоланні кризових явищ в економічній сфері держави, а й взагалі може призвести до масового згортання бізнесової активності, посилення „тінізації” економіки, або навпаки – до істотного загострення і поширення протестних акцій з боку підприємців [3, С. 5; 8, С. 95].

Перші активні прояви небезпечності розгортання такого сценарію розвитку подій вже мають місце, зокрема в Одеській області, у вигляді протестів водіїв-„дальнобійників”, представників малого бізнесу у торговельній сфері тощо. Отже, поки подібні акції не набрали критичної сили, уповноважені державні органи мають зробити відповідні висновки щодо перегляду засад регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності. При цьому доцільно врахувати дані наявних соціологічних досліджень про проблемні моменти оцінки якості національного бізнес-середовища, а саме: політична нестабільність, корупція влади і контролюючих органів, кримінал, бюрократизація дозвільної системи, надмірність контрольно-перевірочної діяльності, а також проблеми суто економічного характеру – нестабільність вітчизняного економічного законодавства та неякісність багатьох його норм, загальна недосконалість податкового регулювання, ускладненість доступу суб’єктів підприємництва до фінансових ресурсів, недостатність мережі консультативних та навчальних центрів і т. ін.

Відаючи належне об’єктивним факторам зовнішнього середовища та регуляторній політиці державі як важливим чинникам розвитку підприємництва, не можна обійти увагою і такий особистісний (суб’єктивний) аспект, як здатність суб’єктів до управління бізнесом. Сьогодні є необхідним набуття власниками-керівниками малих підприємств, фізичними особами-підприємцями та особами, які виявляють бажання створити власну справу, певного обсягу економіко-правових знань, насамперед - у галузі управління, та формування навичок використання основних управлінських інструментів.

Про необхідність врахування цієї умови для поширення підприємницької діяльності свідчать результати непоодиноких соціологічних опитувань підприємців. Так, за даними дослідження потреб малого та середнього бізнесу, здійсненого у межах проекту „Регіональне навчання та розвиток консультативних можливостей в Україні”, на друге за значущістю місце респондентами поставлені нагальні потреби в отриманні знань з менеджменту, насамперед, щодо його сучасних технологій та специфіки прийняття управлінських рішень [10, С. 188-190]. В аналогічному дослідженні Інституту трансформації суспільства, третє

місце серед групи чинників, що перешкоджають розвитку підприємництва, також зайняли проблеми відсутності знань з управління бізнесом [11, С. 75-79]. На думку експертів, майже 90 % проблем, що виникають на малих підприємствах, зумовлені, насамперед, неякісним менеджментом, нестачею досвіду відповідних осіб у постановці проблемних завдань та спрямуванні зусиль на їх вирішення, внаслідок чого лише 1 % проектів виявляється комерційно успішним [12, С. 247]. Не останнім чином через названий фактор від 50 до 80 % українських малих підприємств терплять банкрутство [13, С. 64]. І хоча це не виходить за межі загальносвітових показників функціонування малого бізнесу (зазвичай навіть за умов сприятливого зовнішнього середовища в перші 5 років існування банкрутують від 30 до 70 % малих фірм), для України такий стан речей є надзвичайно небезпечним, оскільки у поєднанні з комплексом негативних зовнішніх факторів здатен призвести до тотальної невіри підприємців у власні сили.

Разом з тим вітчизняними науковцями, за винятком окремих досліджень та практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості малих підприємств, використання компенсаторних можливостей, застосування диверсифікації сфер діяльності, яка розглядається як форма управлінської реакції, у системному режимі проблеми управління малими підприємствами майже не висвітлюються. Крім того, явно недостатньо аналізується сама специфіка менеджменту малого і середнього бізнесу та особистісні підприємницькі та управлінські якості його керівників. Доводиться погодитись з думкою к.е.н., відомого дослідника проблем малого бізнесу В.В. Назарова та деяких інших науковців про те, що наявним доробкам вітчизняної економічної теорії з цих питань властива певна декларативність, відсутність глибинних теоретико-методологічних накопичень, нечіткість та розмитість підходів до розуміння сутності проблеми [12, С. 251].

Тому поряд із більш глибоким дослідженням всіх аспектів менеджменту малого бізнесу, доцільно звернути увагу на найбільш суттєві ознаки даної форми підприємницької діяльності, зокрема те, що зазвичай в руках однієї особи (одному центрі) аналізованої групи суб'єктів зосереджуються функції володіння і управління. Принаймні це призводить до того, що власникам-керівникам таких підприємств часто доводиться приймати оперативні і стратегічні рішення щодо розвитку бізнесу „власноруч”, а через високий рівень завантаженості багатьма поточними проблемами їх якість далеко не завжди відповідає нагальним потребам. Взагалі наявні дані свідчать про прихильність значної частини керівників малого бізнесу до самоізоляції, авторитарності в управлінській діяльності, небажання прислухатися до найманих працівників чи використовувати послуги консультантів; вони звикли ризик і відповідальність вважати

лише власними проблемами і тому, як правило, не тільки самостійно приймають рішення, а й вимагають їх неухильного виконання [14, С. 113]. Втім останнім часом проблема необхідності отримання ґрунтовних знань з питань менеджменту все більше починає усвідомлюватися підприємцями.

Однією з проблем управління підприємствами малого і середнього бізнесу є те, що навіть на тих із них, що мають нескладну організаційну структуру та певний управлінський персонал, останній, як правило, є універсальним за виконуваними функціями, що призводить до дезорганізації управління через сумісництво декількох посад, відсутності чіткого закріплення функціональних посадових обов'язків та управлінських функцій. Якщо при цьому відсутньою є мотивація суміщення таких функцій, то, як правило, управлінські обов'язки виконуються такими особами незадовільно [15, С. 17]. Отже, проблема необхідності забезпечення керівників-власників малого бізнесу сучасними управлінськими інструментами, у т. ч. з використанням сучасних інформаційних технологій, стоїть надзвичайно гостро і потребує глибоких досліджень у багатьох напрямках – щодо якісного формування та використання достатніх обсягів інформації за всіма необхідними параметрами; набуття навичок здійснення управлінського обліку, бюджетування, контролінгу; знання сутності, структур і можливостей сучасних інформаційних технологій та оволодіння навичками їх практичного застосування, у т. ч. щодо реклами свого бізнесу, маркетингової діяльності тощо.

Як позитивний факт в аналізованому контексті слід визнати істотне покращення стану справ у багатьох регіонах України з розвитку інфраструктурних об'єктів підтримки малого підприємництва, діяльність яких у вигляді функціонування бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, фондів підтримки підприємництва, інформаційно-консультаційних центрів спрямована на надання послуг організаційного, управлінського, консалтингового характеру.

Висновки.

Одним з можливих напрямів подолання економічної кризи в умовах сучасної української дійсності є розвиток малого та середнього бізнесу, формування сприятливого підприємницького середовища, удосконалення системи регуляторної політики та забезпечення всебічної державної підтримки його суб'єктам. Поки що Україна за всіма показниками розвитку підприємництва значно відстає від розвинутих держав світу. Однією з причин такого стану поряд з наявними об'єктивними факторами зовнішнього характеру можна вважати і недостатність знань у потенційних та реально діючих підприємців з питань організації, ведення та управління бізнесом.

Література

1. Мороз О.М. Теоретичні основи концептуального розвитку регіональної економіки малого та середнього бізнесу: Монографія / За ред. І.С. Ткаченка. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2007. – 300 с.
2. Савицький О.В. Державна підтримка діяльності малих підприємств (аналіз зарубіжного досвіду) // Формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. / Київський національний економічний університет. – 2005. – Вип. 13. – С. 128-133.
3. Бутенко А.І., Сараєва І.М., Якимов С.В. Підприємництво в Україні: напрямки розвитку: Монографія. – О.: Фенікс, 2007. – 68 с.
4. Булах Т.М. Аспекти регіонального розвитку підприємництва в країнах із ринковою економікою // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – 2008. - № 3. – С. 137-143.
5. Бутенко А.І., Сараєва І.М. Концептуальні засади ефективності інституціонального забезпечення підтримки промислового підприємництва. – О.: ВМВ, 2008. – 117 с.
6. Малый бизнес: устойчивость и компенсаторные возможности: Монография / А.В. Козаченко, А.Э. Воронкова, В.Ю. Медяник, В.В. Назаров. – К.: Лібра, 2003. – 328 с.
7. Про розвиток малого підприємництва в Україні у 2007 році // Експрес-інформація Держкомстату України від 11.09.2008 р. № 213 / [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
8. Гончарова Н.В. Регуляторна політика держави у сфері малого підприємництва України // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – 2008. - № 8. – С. 95-97.
9. Балакірева О.М., Ноур А.М. Розвиток підприємництва в Україні: інституційне середовище та громадська думка населення // Економіка і прогнозування. – 2008. - № 2. – С. 7-23.
10. Мельникович О.М. Потреби українських підприємств малого та середнього бізнесу // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції „Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні”, - К.: КНТЕУ, 2006. – С. 188-190.
11. Филатов Д.Е. Роль малого бизнеса в инновационном развитии регионов // Прометей: Региональный сборник научных трудов по экономике. – 2004. – Вып. 3. – С. 75-79.
12. Назаров В.В., Янчук Г.І. Особливості діяльності та управління малих підприємств у вирішенні проблеми підвищення якості управління // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: Зб. наук. праць /

Східноукраїнський національний університет. – 2007. – № 18. – С. 246-252.

13. Пономаренко Е.В. Стимулирование и поддержка малого предпринимательства в регионе // Менеджер: Вісник Донецької державної академії управління. – 2000. - № 2. – С. 62-67.

14. Малое предпринимательство в промышленном регионе: социально-экономическое развитие, формы и методы регулирования, механизмы экономического роста / Под ред. Н.И. Рединой. – 2-е изд., перераб. и доп. – Днепропетровск: ДГФЭИ, 2004. – 352 с.

15. Ким А.В., Мирошниченко И.Н. Мотивация совмещения в выполнении работ на малом предприятии // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: Зб. наук. праць / Східноукраїнський національний університет. – 2007. – № 18. – С. 16-19.

Abstract

Kochetkov V.V.

Small bussines in ukraine: some aspects of current state and problems of further development.

In the article main aspects of current state of entrepreneurship in Ukraine are reviewed in comparison with developed countries, problems of small and medium business further development and it's role and potential ability in overcoming crisis event in country economy are determined, necessity of substantial improvement of government regulation politic and also emergency need of business structures management quality improvement are presented.